

щеозначеного періоду державними діагностичними підрозділами в цілому в Україні проведено близько 4,2 млн досліджень на лейкоз. Якщо враховувати чисельність поголів'я великої рогатої худоби в Україні у 2012 р., можна зробити висновок, що не було забезпечено навіть одноразове серологічне дослідження на лейкоз худоби приватних господарств. Якщо диференціювати забезпеченість тварин серологічним моніторингом щодо лейкозу на рівні окремих регіонів, то обстежується подекуди лише кожна третя тварина впродовж календарного року. А вважаючи на наявність у регіоні вірусоносіїв лейкозної інфекції, можливість передачі збудника відомими механізмами в гурти тварин колективних господарств, слід проводити серологічний моніторинг багаторазово як серед тварин приватного користування, так і поголів'я колективних господарств. Тому нагальним у сучасних умовах є підвищення планів серологічних досліджень на лейкоз, принаймні, у 2–3 рази з достатнім забезпеченням державних діагностичних лабораторій відповідними діагностичними наборами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Горбатенко С.К.** Інфіковані вірусом лейкозу тварини приватного сектора як ризик рецидиву епізоотії / С.К. Горбатенко, О.В. Шаповалова, О.М. Корнейков та ін. // Ветеринарна медицина України. – 2011. – № 8. – С. 19–21.
2. **Горбатенко С.К.** Постепізоотичний контроль благополуччя великої рогатої худоби щодо лейкозу / С.К. Горбатенко // Ветеринарна медицина. Міжвід. темат. наук зб. ННЦ «ІЕКВМ». – 2009. – Вип. 92. – С. 139–142.
3. **Горбатенко С.К.** Проблема ліквідації лейкозу великої рогатої худоби в тваринництві України / С.К. Горбатенко // Вісник аграрної науки. – 2008 (спец. вип.). – С. 34–37.
4. **Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України: підсумки роботи й першочергові завдання** // Ветеринарна медицина України. – 2013. – № 5 (207). – С. 4–8.
5. **Закон** «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. № 2499-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 36. – С. 532.
6. **Інструкція** з профілактики та оздоровлення ВРХ від лейкозу / Затверджена наказом Державного комітету ветеринарної медицини України від 21 грудня 2007 р. № 21.

7. **Інструкція** по профілактиці та оздоровленню великої рогатої худоби від лейкозу / Затверджена наказом Міністерства сільськогосподарства і продовольства України, Головним управлінням ветеринарної медицини з державною ветеринарною інспекцією від 28 вересня 1992 р. № 15-15/220.

Одержано 23.07.2013

К искоренению лейкоза крупного рогатого скота в животноводстве Украины. С.К. Горбатенко, О.В. Шаповалова

В историческом аспекте освещен вклад ученых ННЦ «ИЭКВМ» в решение проблемы ликвидации лейкоза крупного рогатого скота в животноводстве Украины. Окончательное искоренение лейкоза КРС требует обеспечения благополучия частных хозяйств и 2–3-кратного повышения планов диагностических серологических исследований животных на лейкоз.

To eradicate the enzootic bovine leukosis in Ukraine. S.K. Gorbatenko, O.V. Shapovalova

The contribution of NSC «IEKVM» scientists in the enzootic bovine leukosis elimination in Ukraine is historically considered. Final EBL eradication in Ukraine requires to ensure private households sanitation and 2–3-fold increase in the plans of leukemia diagnostic serological testing. ◉

УДК 619:578.832.1:636.5

Б.Т. СТЕГНІЙ, докт. вет. наук, професор, академік НААН та РАСГН
Д.В. МУЗИКА, канд. вет. наук
ННЦ «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини», Харків

НАУКОВИЙ СУПРОВІД ВЕТЕРИНАРНИХ ПРОБЛЕМ ПТАХІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Відділ вивчення хвороб птиці є одним з найстаріших і найвідоміших структурних підрозділів Національного наукового центру «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини», який має багаті наукові традиції, історію, знаменні наукові здобутки й перспективи подальшого розвитку.

Протягом усієї 90-річної історії зазначений відділ знаходився на передовому рубежі науки у ветеринарному забезпеченні птахівництва, постійно вирішував нові складні наукові й виробничі завдання, знаходив відповіді на виклики сучасності. Як науковий підрозділ відділ вивчення хвороб птиці (перша назва – лабораторія хвороб дрібних тварин та птиці)

був заснований у 1930 р. Першим науковим завданням лабораторії було всебічне вивчення пулорозу, а також розроблення методів серологічної діагностики цього захворювання (П.П. Вишневський, К.І. Дмитрієв). У цей же період було розпочато наукові дослідження щодо створення засобів специфічної профілактики віспи птиці. Упродовж 1930–1933 рр. в Україні було вакцино-

вано понад 4 млн голів птиці, що дозволило до 1941 р. успішно розв'язати проблему цього захворювання в країні.

З початком Великої Вітчизняної війни наукові дослідження щодо хвороб птиці припинилися, і лише в 1943 р. вони знов відновились у зв'язку із занесенням в Україну й інші республіки СРСР вірусу псевдочуми птиці (нюкаслської хвороби). Під керівництвом І.Н. Дорошка колектив учених (А.І. Похил, З.О. Кучеренко, К.Н. Язикова, І.А. Артюх) проводив складні наукові дослідження. Було ретельно вивчено збудника захворювання, його

біологічні й імуногенні властивості, вірусовиділення, вірусоносійство, роль інкубаційних і товарних яєць, фуражу, води як джерел інфекції, розроблено методи знешкодження збудника. За результатами досліджень у 1947 р. створили інактивовану гідроокисалюмінієву вакцину, яка забезпечувала формування у птиці стійкого напруженого імунітету. Одночасно було розроблено й затверджено нову інструкцію щодо боротьби з цим захворюванням.

Під керівництвом І.Н. Дорошка досліджувався нейролімфоматоз курей, вивчалась етіологія жовточних перитонітів курей, почали розробляти заходи боротьби з паратифом водоплавної птиці, завершені створенням комплексних заходів боротьби з інфекцією.

У 50-ті роки ХХ ст. перед ученими було поставлено нове завдання – вивчити захворювання каченят з 40–60 % летальністю, яке спричиняло величезні економічні збитки. І.Н. Дорошко та М.Т. Прокоф'єва встановили етіологію захворювання й визначили його як вірусний гепатит каченят. Надалі вже в Інституті птахівництва під керівництвом І.Н. Дорошка було продовжено дослідження цього захворювання й розроблено засоби специфічної профілактики (І.І. Панікар, І.Ю. Безрукава).

Значний обсяг робіт науковці лабораторії (М.Т. Прокоф'єва, Е.І. Гурова, В.В. Герман, В.В. Кіприч, З.П. Наумець) провели з метою вивчення респіраторного мікоплазмозу, вперше в СРСР діагностованого ними. Уперше в Україні співробітниками лабораторії було виділено збудник мікоплазмозу, вивчено його біологічні властивості, патогенез захворювання. Значна робота була проведена щодо розроблення методів серологічної діагностики захворювання. Проводились інтенсивні наукові дослідження з удосконалення лабораторної діагностики респіраторного мікоплазмозу, живильних середовищ для культивування. Результатом цієї роботи стало створення нового живильного середовища, яке значно прискорювало ізоляцію збудника (В.І. Бобришев).

У 1960–1964 рр. науковці лабораторії (М.Т. Прокоф'єва, П.Ф. Цимох) ви-

вчали респіраторне захворювання каченят, яке викликало загибель 30–80 % птиці. Ізольований від хворої птиці збудник був уперше в СРСР ідентифікований як вірус грипу А. Цей штам одержав назву А/качка/Україна/63 й надалі став одним із референтних штамів вірусу грипу підтипу Н3.

Під керівництвом М.Т. Прокоф'євої також велись інтенсивні дослідження інфекційного ларинготрахеїту (В.Ф. Бабкін, А.В. Качахідзе, В.Ф. Макогон, Б.А. Мамчур). Уперше встановили, що за певних умов вірус інфекційного ларинготрахеїту здатен викликати агрегацію еритроцитів, що й було покладено в основу розробленого ним методу серологічної діагностики захворювання. Крім того, на основі тривалих досліджень було запропоновано інактивовану вакцину проти інфекційного ларинготрахеїту.

У 1970-х рр. у лабораторії інтенсивно проводяться наукові пошуки з метою з'ясування причин захворювання індиків у різних регіонах країни. Дослідження, виконані В.В. Германом, дозволили вперше в СРСР ізолювати авіреовірус та довести його причетність до масового захворювання індичат. Надалі були ретельно вивчені біологічні властивості реовірусів і розроблені сучасні засоби діагностики, а також інструкція щодо боротьби з реовірусною інфекцією.

У 1990-х рр. науковці під керівництвом В.В. Германа працюють над вивченням нового інфекційного захворювання – хвороби Гамборо, яка швидко поширювалась по території України, спричиняючи величезні економічні збитки. У короткі строки було розроблено засоби діагностики захворювання й, на основі вітчизняних штамів, декілька вакцин, використання яких дало змогу стабілізувати ситуацію в птахівництві.

На початку нового тисячоліття значні зміни відбулися як у структурі Інституту, так і в структурі лабораторії вивчення хвороб птиці. Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини указом Президента України було надано статус Національного

наукового центру, а на базі лабораторії вивчення хвороб птиці було створено відділ вивчення хвороб птиці, який зараз складається з лабораторії вивчення вірусних хвороб птиці, сектору епізootологічного моніторингу та розробки біопрепаратів для птахівництва, сектору мікоплазмозів і сальмонельозів. Завідує відділом доктор ветеринарних наук, професор, академік НААН та РАСГН Борис Тимофійович Стегній, лабораторією вивчення вірусних хвороб птиці – кандидат ветеринарних наук Д.В. Музика, сектором епізootологічного моніторингу та розробки біопрепаратів для птахівництва – кандидат ветеринарних наук А.Б. Стегній, сектором мікоплазмозів і сальмонельозів – кандидат ветеринарних наук К.В. Глебова. Відділ значно (практично вдвічі) розширив свою територію – було проведено повну реконструкцію приміщень, зроблено капітальний ремонт лабораторних кімнат, підсобних приміщень і кабінетів для наукових співробітників, побудовано нові бокси. З урахуванням сучасних вимог біологічної безпеки відділ відокремлено від інших підрозділів інституту, організовано приміщення з окремим входом для приймання й знезараження інфекційного матеріалу, встановлено сучасні охоронні системи. Для проведення наукових досліджень на високому науковому рівні модернізовано лабораторне обладнання (клас біозахисту BSL-2).

У 2005 р. в ННЦ «ІЕКВМ» для наукового супроводу проблем, пов'язаних з особливо небезпечними інфекційними захворюваннями птиці в Україні, була створена референс-лабораторія з грипу птиці та ньюкаслської хвороби. Основні напрями її роботи – постійний епізootологічний моніторинг щодо ортоміксовірусів і параміксовірусів серед свійських і диких птахів; ізоляція, ідентифікація, визначення патогенності збудника, а також виявлення джерел і шляхів потрапляння інфекції; розроблення вітчизняних засобів специфічної профілактики й діагностики.

Як і впродовж 90 років своєї історії, сьогодні відділ вивчення хвороб птиці бере активну участь у вирішенні най-

актуальніших проблем, які виникають перед галуззю птахівництва. Яскравим прикладом цього є участь науковців Інституту та відділу у вирішенні й науковому супроводі проблеми високопатогенного грипу птиці. У 2005–2008 рр. під керівництвом академіка НААН Б.Т. Стегнія науковці (А.І. Бузун, Д.В. Музика, М.Ю. Стегній, А.П. Герілович, А.Д. Болдирев, О.М. Рула, А.Б. Стегній та ін.) брали активну участь у постановці діагнозу, ізоляції й ідентифікації збудника високопатогенного грипу птиці, вивченні його біологічних і молекулярно-генетичних властивостей, наданні практичних рекомендації щодо знезараження хворої птиці та її посліду, що дало змогу не допустити подальшого поширення захворювання.

У 2005–2010 рр. під керівництвом Б.Т. Стегнія були проведені широкомасштабні наукові дослідження з розроблення засобів специфічної діагностики та профілактики високопатогенного грипу птиці. Створено низку сучасних вітчизняних інактивованих вакцин проти особливо небезпечних вірусних хвороб птиці (грипу та ньюкаслської хвороби) на основі вітчизняних виробничих штамів, отриманих співробітниками ННЦ «ІЕКВМ»: гомологічну інактивовану емульсовану вакцину проти високопатогенного грипу птиці «АвіФлуВак-ІЕКВМ»; гетерологічну інактивовану емульсовану вак-

цину проти високопатогенного грипу птиці зі штаму H5N3; асоційовану інактивовану вакцину проти високопатогенного грипу птиці та ньюкаслської хвороби; інактивовану бівалентну вакцину проти високопатогенного грипу птиці підтипів H5 та H7; тривалентну інактивовану вакцину проти високопатогенного грипу птиці підтипів H5, H7 та ньюкаслської хвороби.

Співробітники відділу приділяють особливу увагу розробленню сучасних засобів специфічної діагностики грипу птиці в сільськогосподарських і диких птахів (Д.В. Музика, К.Ф. Майорова, А.П. Герілович, Л.П. Усова). Розроблено сучасні тест-системи для діагностики грипу А у птиці з використанням традиційних методів, таких як РЗГА (тест-система для виявлення антитіл до вірусу високопатогенного грипу птиці «АвіФлуТест-H5N1», тест-система для виявлення антитіл до вірусу грипу А підтипів H1-H14) та новітніх – ПЛР, ІФА. Науковці не зупиняються на досягнутому й постійно вдосконалюють діагностичні тест-системи. Так, пропонується доповнити існуючий набір антигенів до вірусу грипу новими інактивованими антигенами H15 та H16, які ізольовані від диких качок і мартинів. Це дозволить більш повно проводити серологічну діагностику й ідентифікацію гемаглютинуючих ізолятів за міжнародними стандартами МЕБ. Крім того, зараз ведуться активні наукові дослідження щодо створення вітчизняного набору антигенів і сироваток для серологічної діагностики й ідентифікації параміксовірусів птиці різних серотипів ПМВ-1–ПМВ-9.

Слід зазначити, що всі засоби специфічної діагностики й профілактики особливо небезпечних вірусних хвороб птиці розробляються на основі вітчизняних виробничих штамів, які отримані з польових вірусів, ізольованих, ідентифікованих і детально вивчених співробітниками відділу вивчення хвороб птиці ННЦ «ІЕКВМ». Усі ці штами отримані при проведенні постійного широкомасштабного епізотологічного моніторингу вірусних інфекцій в популяціях сільськогосподар-

ської, дикої та синантропної птиці в Україні. Особлива увага приділяється вивченню природних резервуарів ортої параміксовірусів. Тільки за останні три роки досліджено понад 5000 диких птахів 66 видів, що належать до 8 рядів різних екологічних груп. Це водоплавні, навколоводні, сухопутні птахи в місцях їх масового скупчення під час міграції та гніздування на озері Сиваш, у заповіднику «Асканія-Нова», Чорноморському заповіднику, в Одеській і Херсонській областях. Ці дослідження дозволяють глибше вивчити екологію збудників в Україні й прогнозувати розвиток епізоотичної ситуації.

Значну увагу співробітники відділу вивчення хвороб птиці приділяють дослідженню й інших вірусних інфекцій сільськогосподарської птиці як давно відомих, так і нових. За останні два роки науковці відділу виявили в птахівничих господарствах України збудника метапневмовірусної інфекції птиці. Причому щороку реєструється збільшення позитивно реагуючої птиці порівняно з минулими роками. Це також підтверджується ізоляцією збудника від хворої птиці в різних областях України. Традиційно співробітники ННЦ «ІЕКВМ» вивчають епізоотичну ситуацію в птахівничих господарствах різних форм власності й присадибних господарствах громадян щодо таких інфекцій, як інфекційний бронхіт, хвороба Гамборо, інфекційний ларинготрахеїт, віспа. Так, в останні роки виділено декілька ізолятів вірусу хвороби Гамборо й інфекційного ларинготрахеїту, виявлено випадки захворювання голубів на віспу. За результатами серологічного моніторингу встановлено наявність специфічних антитіл до серотипів 4/91, QX, Italia тощо, інфекційного бронхіту курей. Для діагностики цих захворювань співробітники ННЦ «ІЕКВМ» використовують усі сучасні вірусологічні (виділення на ВПФ курячих ембріонах і культурах клітин) та серологічні методи, у т. ч. діагностичні тест-системи власного розроблення.

Слід зазначити, що не тільки вірусним інфекціям приділяється велика увага. Не залишаються осторонь бак-

теріальні інфекції птиці: сальмонельоз, колибактеріоз, мікоплазмоз, пастерельоз. Наполеглива робота співробітників сектору мікоплазмозів і сальмонельозів відділу вивчення хвороб птиці (К.В. Глебова та ін.) дозволяє досліджувати й контролювати ситуацію щодо цих інфекцій, на основі отриманих даних розробляти нові діагностичні препарати (антигени для виявлення антитіл до сальмонельозів грипу D, мікоплазмозів тощо). Велика увага при науковому супроводі ветеринарних проблем птахівництва приділяється якості й безпечності кормів для птиці та продукції птахівництва. Науковці відділу з вивчення хвороб птиці постійно працюють у комплексі з іншими підрозділами ННЦ «ІЕКВМ» (лабораторією патоморфології та імунології, лабораторією клінічної біохімії та імунохімії, відділом токсикології, безпеки та якості сільськогосподарської продукції). Усе це дозволяє своєчасно встановлювати діагноз, причини захворювання й загибелі птиці, призначати лікування й надавати рекомендації з лікування, ерадикації та профілактики, надавати якісні послуги й допомогу птахівничим господарствам у вирішенні різних проблем, пов'язаних з вирощуванням, утриманням і підтриманням продуктивності сільськогосподарської птиці різних видів.

Значний обсяг наукових досліджень щодо розв'язання сучасних проблем інкубації яєць сільськогосподарської птиці виконує доктор сільськогосподарських наук, професор В.О. Бреславець. Він – один з видатних фахівців інкубації,

який понад 40 років присвятив цьому напряму досліджень. Його розробки дозволяють значно підвищувати виводимість здорового молодняку з яйця, забезпечують його збереженість у перші тижні життя. Багато наукових розробок присвячено патології ембріонів і методам її діагностики. Нині В.О. Бреславець займається проблемою знезараження повітря приміщень інкубаторію й самого інкубатора.

На сьогодні важливим є інтегрування української науки в світову наукову сферу, тому величезна увага приділяється міжнародному науковому співробітництву. Науковці відділу активно налагоджують ділові відносини з провідними науковими установами Європи й Америки. Тільки за останні роки співробітники відділу пройшли стажування за кордоном – в Інституті зоофілактики (м. Венеція, Італія), Ветеринарному інституті (м. Пулава, Польща), Всеросійському інституті захисту тварин, Інституті вірусології ім. Д.І. Івановського (Російська Федерація), Південно-Східній дослідницькій лабораторії з хвороб птиці (Атенс, Джорджія, США). За останні п'ять років науковими співробітниками відділу вивчення хвороб птиці спільно з іншими підрозділами виконано три міжнародних наукових проекти (на загальну суму 800 тис. дол. США). Зараз виконуються ще два проекти (на загальну суму 500 тис. дол. США).

У рамках міжнародної сертифікації та стандартизації діагностичних досліджень з інфекційної патології птиці відділ вивчення хвороб птиці останні

три роки бере участь у раундах міжнародного незалежного професійного тестування з грипу, ньюкаслської хвороби, хвороби Гамборо, інфекційного бронхіту, які організують провідні референс-лабораторії та відомі міжнародні агенції (Ветеринарна лабораторна агенція, Вейбридж, Велика Британія; агенція GD, Нідерланди). Результати цих тестувань свідчать про високий рівень досліджень у відділі вивчення хвороб птиці ННЦ «ІЕКВМ».

Крім наукової діяльності співробітники лабораторій надають науково-практичні й дорадчі послуги птахівничим підприємствам різних форм власності щодо поліпшення показників продуктивності, репродукції, біобезпеки птахопоголів'я, досліджують птицю різних видів для встановлення діагнозу й визначення джерел і шляхів передачі інфекції, інфекційних агентів в об'єктах ветеринарного нагляду птахівничих господарств (повітря пташників, пил, корми, вода, технологічне обладнання); беруть участь в організації й оцінці якості проведення заходів щодо запобігання й ліквідації спалахів небезпечних вірусних інфекцій.

Відділ вивчення хвороб птиці Національного наукового центру «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини» з часу свого заснування знаходиться на передовому рубежі науки, готовий до розв'язання будь-яких ветеринарних проблем вітчизняного птахівництва для забезпечення стійкого епізоотичного благополуччя галузі тваринництва й країни в цілому. ○

